

De dag van de gestolen onafhankelijkheid

MICHEL MAAS – 14/01/12, 00:00

Ook na 50 jaar voelen de Papoea's zich nog steeds verraden door Nederland. De beloofde onafhankelijkheid kwam er nooit, toen Indonesië zelfstandig werd. De idealen zijn gebleven, maar worden steevast met harde hand de kop ingedrukt.

Het duurt nooit lang voordat in een gesprek in de provincie Papoea het woord 'merdeka' valt. Je hoeft maar door de straten van Jayapura te wandelen of er is een Papoea die je aanschiet en over Nederland begint. En voordat er twee minuten zijn verstreken kijkt hij voorzichtig om zich heen om te zien of niemand meeluistert, en vraagt dan: 'Hoe denk je over onafhankelijkheid? Komt die? Wanneer?'

Zelfs meer dan vijftig jaar na de overname van het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea door Indonesië is deze droom van onafhankelijkheid nog niet verdampt. In tegendeel. De frustratie van de Papoea's, die zich onderdrukt, beroofd en mishandeld voelen, neemt alleen maar toe, en hun drang naar onafhankelijkheid lijkt navenant te groeien.

Afgelopen oktober was die onafhankelijkheid er heel even. In Jayapura werd het derde 'Papua Congres' gehouden, een congres van meer dan duizend Papoea-leiders uit de hele provincie. Dat congres zou zich bezig moeten houden met de benarde positie van de etnische Papoea's die steeds meer een minderheid worden in eigen land, en over zaken als bescherming van de Papoea-cultuur. Maar dat is de congresgangers niet genoeg. Het geduld is ineens op, zo lijkt het. In meer dan veertig jaar onder Indonesisch bewind zijn de Papoea's niets opgeschoten, en het ziet er niet naar uit dat zij van Indonesië iets anders kunnen verwachten dan: meer van hetzelfde.

Terwijl Indonesië in de omgeving zijn tanks en pantserwagens in stelling brengt, roepen de congresgangers openlijk de 'Federale Staat West-Papoea' uit. Zij kiezen Prokorus Yaboisembut tot president en dominee Edison G. Waromi tot premier. Zij voeren de gulden in als nationale munt, en kiezen een kroonduif tot nationaal symbool. En dat is het. De politie gaat in de aanval en sluit honderden congresgangers op, inclusief de president en de premier, en maakt daarmee een einde aan de vrije federatie.

Bij de aanval op het congres worden schoten gelost. De politie ontkent in de menigte te hebben geschoten, maar na afloop liggen er zes Papoea's op straat, gedood door kogels. Zelfs de Amerikaanse regering protesteert tegen het geweld, maar de Indonesische minister van Defensie, Purnomo Yusgiantoro, verdedigt het optreden van de politie tegen wat hij noemt: 'een separatistische rebellie'. Na een gesprek met zijn Amerikaanse ambtsgenoot Leon Panetta zegt hij: 'Separatisme moet de kop worden ingedrukt. De Indonesische regering tolereert geen separatisme.' En daarmee is de kous af. Verdere buitenlandse protesten worden geïrriteerd afgedaan als pogingen tot inmenging in binnenlandse aangelegenheden.

De pantserwagens die het congres omsingelen brengen op een bittere manier de dag in herinnering waarop het toenmalige Nieuw-Guinea officieel een deel van Indonesië werd. Indonesië bracht in 1969 duizend stamhoofden bij elkaar, en dwong ze, met het geweer in de aanslag, te kiezen voor aansluiting bij Indonesië. Dat deden ze 'unaniem' en daarmee was het lot van de provincie bezegeld.

De Papoea's was destijds door de Verenigde Naties een 'act of free choice' beloofd: een volksreferendum, maar dat kregen ze niet. Indonesië besefte maar al te goed dat ze in zo'n referendum en masse voor onafhankelijkheid zouden hebben gekozen. De Indonesische versie van het 'referendum' was een absolute farce, maar de wereld slikte het. Die had geen zin in een conflict met Indonesië en liet het maar zo.

Elk jaar op 1 december herdenken de Papoea's sindsdien de dag waarop voor het eerst de 'Morgenster-vlag' werd gehesen: 1 December 1961. Dat is de dag van hun gestolen onafhankelijkheid. Nieuw-Guinea was toen nog onder Nederlands bewind, maar de Nederlanders bereidden hun laatste stukje kolonie in het Oosten voor op de onafhankelijkheid, en dat is bijna hetzelfde.

Speciale lading

1 december 2011 krijgt een speciale lading, door het geweld tegen het congres, en omdat het precies vijftig jaar geleden is dat de vlag voor het eerst is gehesen. Zoals elk jaar staat de politie tot de tanden gewapend klaar. Het uithangen van de Morgenster-vlag is verboden, en wordt door de autoriteiten gezien als 'landverraad'. Duizenden Papoea's trotseren elk jaar de dreigende politiemacht en pronken met de vlag. En elk jaar grijpt de politie in. Ook nu weer; er vallen schoten. Een onbekend aantal mensen wordt gearresteerd. Hun wachten gevangenisstraffen tot 20 jaar.

Indonesië schaamt zich er niet voor. In Jakarta staat een beeld van een reus die zijn ketenen heeft verbroken. De man met de gebroken ketting symboliseert Papoea, dat door Indonesië is 'bevrijd'. In werkelijkheid houdt Indonesië een permanente bezettingsmacht in de provincie, die zich schuldig maakt aan intimidatie en schendingen van de mensenrechten.

Het beruchtst is de speciale eenheid 'Kopassus'. Militairen van Kopassus vermoordden tien jaar geleden de charismatische Papoea-leider Theys Eluay, toen die te populair en te eigengereid begon te worden. Eluay werd uitgenodigd voor een diner bij de commandant van Kopassus, en na afloop op weg naar huis gewurgd. 'Een ongelukje', zeiden de militairen. Ze hadden hem alleen een lesje willen leren.

Martelingen

Op YouTube zijn beelden te vinden van martelingen van Papoea's door Indonesische militairen. Die beelden veroorzaken wereldwijde verontwaardiging. De Indonesische president Susilo Bambang Yudhoyono belooft zijn bezoekende collega Barack Obama de zaak 'tot op de bodem te zullen uitzoeken', maar zodra Obama weg is wordt de zaak door de militairen afgedaan met een kleine gevangenisstraf en een berisping.

De Papoea's verzetten zich maar kunnen weinig beginnen. Het gewapend verzet van vlak na de inlijving is met grote overmacht verpletterd. Niet meer dan een handjevol slecht bewapende mannen vecht door in de ontoegankelijke hooglanden, tot de dag van vandaag. De Indonesiërs slaan af en toe terug, zoals onlangs in de regio Paniai, waar vanuit helikopters dorpen werden bestookt, en duizenden mensen uit hun huizen zijn verjaagd.

Meestal laten de militairen de strijders ongemoeid. Het sjofele groepje vrijheidsstrijders in de bergen geeft ze immers het beste excuus om een legermacht in Papoea erop na te houden. Die legermacht heeft daar al jaren zijn vingers in lucratieve zaken als de (illegale) houtkap en mijnbouw. De 'Grasberg-mijn' van Freeport/McMoRan bijvoorbeeld, heeft openlijk gemeld jaarlijks miljoenen dollars aan de militairen te moeten betalen voor 'bescherming'.

Dictatoriale president

Nieuws over wat er werkelijk gebeurt, komt maar sporadisch naar buiten. Zelfs twaalf jaar na de verdrijving van de dictatoriale president Soeharto is Papoea nog steeds van de buitenwereld afgesloten. Buitenlandse journalisten worden geweerd, en buitenlandse hulporganisaties zijn de afgelopen jaren uit de provincie weggewerkt. Buitenlanders worden gezien als opruiers, of zelfs als 'spionnen'.

De toekenning van 'speciale autonomie' had tien jaar geleden aan alle misstanden een einde moeten maken. Maar ook dat is een grote teleurstelling geworden. Zij merken nauwelijks iets van het extra geld dat naar de provincie stroomt. Zij moeten bovendien toezien dat steeds meer mensen van andere eilanden zich in Papoea vestigen en het economische leven overnemen. De oorspronkelijke bewoners vrezen uiteindelijk te worden overspoeld door deze nieuwkomers.

Zij zijn bang een minderheid te worden in hun eigen land, zoals dat ook is gebeurd met de aborigines in het naburige Australië. En er is weinig wat zij daartegen kunnen doen, zolang Indonesië elke vorm van protest beantwoordt met militair geweld.

HOE NIEUW-GUINEA EEN INDONESISCHE PROVINCIE WERD

Nederland had in 1949 bij de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië Nieuw-Guinea uitgezonderd. Waarom dat gebeurde is niet helemaal duidelijk. Misschien voelde het gewoon beter om toch ten minste nog één kolonie over te houden.

Nederland begon met het ontwikkelen van Nieuw-Guinea, en probeerde er een soort modelkolonie van te maken. Misschien deed het dat om de wereld te tonen dat het als kolonisator zo slecht nog niet was. De hoofdstad Hollandia had al gauw betere winkels en faciliteiten dan de Indonesische hoofdstad Jakarta.

Indonesië bleef Nieuw-Guinea opeisen, dreigde met oorlog, en deed zelfs enkele vergeefse pogingen tot een invasie. De internationale gemeenschap drong er bij Nederland op aan de kolonie op te geven, om verdere verslechtering van de situatie te voorkomen. Nederland wilde Nieuw-Guinea echter absoluut niet aan Indonesië gunnen, en begon Papoea's voor te bereiden op onafhankelijkheid.

Op 1 december 1961 presenteerde Nicolaas Jouwe de eigen vlag: de Morgenster-vlag. De 'Nieuw-Guinea Raad' werd gevormd: de raad was bedoeld als voorloper van een toekomstige regering van een onafhankelijk Papoea.

Indonesië verzette zich hevig, en uiteindelijk kwam bij de Verenigde Naties een compromis uit de bus. Nieuw-Guinea zou onder VN-toezicht komen, en na verloop van tijd zouden de Papoea's in een 'act of free choice' over hun eigen toekomst mogen beslissen. Indonesische troepen zouden in de tussentijd toezicht houden op de provincie.

De Nederlanders waren nog niet vertrokken of Indonesië lijfde Nieuw-Guinea in. In 1969 werd het omstreden 'referendum' gehouden, waarin een geselecteerde en geïntimideerde groep Papoea's 'unaniem' voor de aansluiting bij Indonesië koos. De internationale gemeenschap protesteerde, maar legde er zich bij neer.

Daarmee werd Nieuw-Guinea officieel een Indonesische provincie. Het kreeg de naam Irian Jaya. De hoofdstad Hollandia werd omgedoopt tot Jayapura. Irian Jaya kreeg na de val van Suharto de naam Papoea. In 2003 werd het 'Vogelkop'-schiereiland van de provincie afgesplitst: het werd het een afzonderlijke provincie, West-Papoea, met als hoofdstad Biak.

'DE PAPOEA'S ZIJN BELAZERD DOOR DE POLITICI'

'Ik heb altijd een vieze smaak overgehouden aan die kwestie-Nieuw-Guinea', zegt oud-marineofficier L.C. baron van der Feltz. Op 15 januari 1962, morgen 50 jaar geleden, stond hij op de brug van het fregat Hare Majesteit Evertsen, die de Indonesische motortorpedoboot Matjan Tul met een voltreffer tot zinken bracht. De 'slag bij Vlakke Hoek' werd gewonnen, maar de diplomatieke oorlog verloren. Onder Amerikaanse druk moest Nederland Nieuw-Guinea afstaan. 'In augustus 1962 voer ik thuis, met de andere Nederlandse militairen', zegt Van der Feltz.

De Papoea's werden aan Indonesië overgeleverd, hoewel Nederland plechtig had beloofd dat nooit te zullen doen. Nederland zou de Papoea's beschaven en opvoeden tot zelfstandigheid.

'De Papoea's zijn verraden, dat is een sentiment dat leeft onder de Nieuw-Guineaveteranen', zegt Van der Feltz. 'Dat klopt ook wel, natuurlijk. Er is tegen ze gezegd: jongens, we gaan wat moois van jullie maken. Maar als je het nuchter bekijkt, had die politiek geen schijn van kans. De Papoea's en de Nederlandse bevolking zijn belazerd door de politici.'

Bij het verlies van Indië werd Nieuw-Guinea behouden. Zo hield Nederland toch een stukje van zijn koloniale rijk in de Oost. Een grotendeels onbegaanbaar gebied ter grootte van Frankrijk. De bevolking in het binnenland leefde in het stenen tijdperk. Zelfs kannibalisme kwam er nog voor. Maar: Nederland had tenminste een strategische bezitting in Azië.

Bovendien vonden veel Nederlandse politici dat de Papoea's, die etnisch verschilden van de Indonesiërs, niet aan Indonesië mochten worden overgeleverd. Wat Berlijn was voor de Verenigde Staten, was Nieuw-Guinea voor Nederland: een morele verplichting, zo vertelde de Nederlandse ambassadeur in Washington aan de Amerikaanse president Kennedy.

Baron van der Feltz voer in 1961 met de Evertsen naar Nieuw-Guinea. 'Wij hadden geen verheven gedachten over het beschermen van de Nederlandse belangen of het beschaven van de Papoea's. Als marineofficier werd je uitgezonden naar de West, dan had je geluk, of naar Nieuw-Guinea. Je vond het niet leuk, maar het was vanzelfsprekend.'

Vanaf eind 1961 namen de spanningen toe. Indonesië stuurde steeds meer infiltranten naar Nieuw-Guinea. Op 15 januari 1962 ontdekte een Neptune verkenningsvliegtuig drie Indonesische motortorpedoboten voor de kust van Nieuw-Guinea. De Evertsen ging eropaf. 'We hadden orders om niet als eerste te schieten. Maar toen een triggerhappy Indonesische kanonnier op de Neptune dat deed, mochten wij ook schieten. Ons eerste schot was raak. Waarschijnlijk raakten we het munitiemagazijn of een brandstoftank, want de Matjan Tul stond meteen in lichterlaaie. De boot voer nog even door en verdween toen onder water', zegt Van der Feltz.

De twee andere motortorpedoboten keerden om. De Evertsen zette de achtervolging in, raakte nog een boot, maar kreeg bij de grens van de territoriale wateren het bevel om te stoppen. 'De hele actie duurde 20, 30 minuten. We zijn toen teruggekeerd om de overlevenden op te pikken. We hebben een stuk of 50 man uit het water gehaald', zegt Van der Feltz. 'Ze waren doodsbenuwd, omdat ze dachten dat ze werden opgehangen. Maar we hebben ze gewoon aan de politie overgedragen.'

'Bravo marine!', noteerde minister-president De Quay in zijn dagboek. Maar aan boord was de stemming helemaal niet triomfantelijk, zegt Van der Feltz: 'We waren onder de indruk. We hadden sterk het idee: dit had óns ook kunnen overkomen.'

De eerste echte confrontatie met de Indonesiërs was gewonnen, maar op het diplomatieke front leed Nederland de ene na de andere nederlaag. Minister Luns van Buitenlandse Zaken verzekerde de Tweede Kamer dat zijn Amerikaanse ambtgenoot John Foster Dulles hem in 1958 had toegezegd dat Amerika tussenbeide zou komen als Indonesië Nieuw-Guinea zou aanvallen. Veel politici en journalisten geloofden hem niet. Schamper werd gesproken van 'het vodje van Dulles'. 'Maar Dulles heeft die toezegging wel degelijk gedaan. En de Amerikanen hebben zich er ook aan gehouden. In 1962 hebben ze Indonesië gedreigd met ingrijpen als het tot een echte oorlog zou komen', zegt historicus Albert Kersten, de biograaf van Luns. Luns interpreteerde die toezegging echter als een steun voor zijn beleid. Daar was geen sprake van. De Amerikanen wilden hun invloed in Indonesië vergroten, in de strijd tegen het oprukkende communisme in Zuid-Oost-Azië. President Kennedy wilde een oorlog om Nieuw-Guinea voorkomen, maar Nederland moest zijn kolonie opgeven, omdat de Amerikanen president Soekarno te vriend wilden houden. Zo sneuvelden Nederlands kleine imperiale ambities in het grote spel van de Koude Oorlog, waarin de moreel hoogstaande beloften aan de Papoea's niets waard bleken. Bij de schermutselingen met Indonesische troepen kwamen 18 Nederlandse soldaten om het leven. Als Nederland niet zo hardnekkig had vastgehouden aan deze kansloze zaak, was dat niet gebeurd, vinden veel veteranen.

Voor de militairen was de afloop geen verrassing, zegt Van der Feltz. 'Dat verhaal over het beschaven van de Papoea's heb ik nooit geloofd. Het zou generaties hebben gekost om die mensen naar een hoger niveau te tillen. Wij zagen ook hoe moeilijk Nieuw-Guinea te verdedigen was. In vredetijd was het al moeilijk te bevoorraden. We merkten al snel dat het een aflopende zaak was. Toch was de stemming niet fatalistisch. Je deed je werk en je plicht, ook uit lijfsbehoud. Maar we hadden sterk het gevoel: wat hebben we hier eigenlijk te zoeken?'